

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Redukcja jako droga filozofii

Author: Andrzej J. Noras

Citation style: Noras Andrzej J. (2003). Redukcja jako droga filozofii. W: C. Głombik, A.J. Noras (red.), "Wokół "Badań logicznych" : w 100-lecie ukazania się dzieła Edmunda Husserla : materiały posesyjne" (S. 67-85). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Redukcja jako droga filozofii

W *Badaniach logicznych*¹ Edmund Husserl przedstawił zarys nowej filozofii, która — z jednej strony — nawiązywała do głównych idei jego nauczyciela Franza Brentana, z drugiej natomiast była jedną z nielicznych prób przezwyciężenia wszechpotężnego wówczas psychologizmu. Filozofia ta, powstająca w konfrontacji z kantyzmem i neokantyzmem, zdominowała XX wiek i znana nam jest jako fenomenologia. Fakt występowania niewątpliwych zależności pomiędzy neokantystami i Husserlem jest dla niektórych badaczy filozofii twórcy fenomenologii tak oczywisty, że w sporze o odejście od psychologizmu *Philosophie der Arithmetik*² do antypsychologizmu *Badania logiczne* nie przypisują większego znaczenia krytycznej recenzji pracy wykonanej przez Gottloba Fregego. Iso Kern, analizując relację Husserla do Kanta i neokantyzmu, podkreśla, że pierwszy zwrot

---

¹ E. Husserl: *Logische Untersuchungen*. Bd. 1: *Prolegomena zur reinen Logik*. Hrsg. von E. Heidegger. Den Haag 1975 (Hua XVIII — w nawiasie podaję numer tomu edycji dzieł zebranych Husserla, zwanych Husserliana); Bd. 2: *Untersuchungen zur Phänomenologie und Theorie der Erkenntnis*. Hrsg. von U. Panzer. Den Haag 1984 (Hua XIX/1 und XIX/2; polskie tłumaczenie: *Badania logiczne*. T. 1: *Prolegomena do czystej logiki*. Tłum. J. Sidorek. Toruń 1996; T. 2: *Badania dotyczące fenomenologii i teorii poznania*. Część 1—2. Przeł., wstępem poprzedził i przypisami opatrzył J. Sidorek. Przekład przejrzał A. Półtański. Warszawa 2000).

² E. Husserl: *Philosophie der Arithmetik*. Hrsg. von L. Eley. Den Haag 1970 (Hua XII).

w Husserlowskim ujęciu Kanta dokonuje się już w latach 1894/1895. Wiąże to z faktem, że od roku 1894 Husserl korespondował z Paulem Natorpem. Jednocześnie Kern zwrócił uwagę na dwa fakty. Po pierwsze, podkreślał, że tom pierwszy *Badani logicznych* był już właściwie gotowy w roku 1896, a więc cztery lata przed jego opublikowaniem. Akcentował przy tym, że zwrot, o którym mówimy, nie jest zwrotem *sensu stricto* i przedstawił właściwe rozumienie terminu „zwrot” u Husserla, pisząc: „[...] takie zwroty nie oznaczają ani absolutnego końca, ani absolutnego początku, lecz dawne myśli zostają w nich sprowadzone do nowych wymiarów, w których następnie ukazują się w rzeczywistości nowym światłem”³. Po drugie, wysuwa tezę, że tekst Natorpa *Über objektive und subjektive Begründung der Erkenntnis* z roku 1887 miał o wiele większy wpływ na Husserla niż krytyka *Philosophie der Arithmetik* dokonana przez Fregego⁴.

Husserl przedstawił w *Badaniach logicznych* rozważania koncentrujące się wokół określonych problemów, ale nie przedstawił koncepcji filozofii. Co więcej, można wręcz stwierdzić, że twórca fenomenologii, pisząc *Badania logiczne*, nie miał jeszcze określonej koncepcji filozofii, a nawet później była ona bardzo mglista i cały wysiłek poznawczy Husserla koncentrował się na tym właśnie zagadnieniu. Rudolf Boehm zwraca uwagę na fakt, że sformułowanie koncepcji fenomenologii jako filozofii pierwszej zbiegło się u Husserla z odkryciem zasady redukcji transcendentnej, zasady, która spowodowała rozróżnienie między transcendentną fenomenologią a racjonalną psychologią⁵. Innymi słowy, pierwszy zarys koncepcji filozofii znalazł

³ I. Kern: *Husserl und Kant. Eine Untersuchung über Husserls Verhältnis zu Kant und zum Neukantianismus*. Den Haag 1964, s. 12 (Jeśli nie zaznaczono inaczej, cytaty w przekładzie autora artykułu). Iso Kern nie jest zresztą odosobniony w swoim rozumieniu rozwoju filozofii Husserla, gdyż podobny pogląd w tej kwestii wyraża Walter Biemel: *Die entscheidenden Phasen der Entfaltung von Husserls Philosophie*. „Zeitschrift für philosophische Forschung” 1959, Bd. 13, H. 2, s. 187—213.

⁴ Zob. I. Kern: *Husserl und Kant...*, s. 13 (Kernowi chodzi o tekst Natorpa *Ueber objective und subjective Begründung der Erkenntnis*. „Philosophische Monatshefte” 1887, s. 257—286).

⁵ „Wie dem auch sei, wir dürfen also annehmen — wofür vor allem auch der Inhalt der *Ersten Philosophie* 1923/24 selbst spricht — daß Husserls Konzeption der Phänomenologie als Erster Philosophie zusammenfällt mit der Entdeckung des Prinzips

się w rozprawie *Idea fenomenologii. Pięć wykładów*⁶ Husserla. Nie ukazała się ona za życia autora *Badan logicznych*. Późniejsze jego prace stanowią kolejne próby systematycznego przedstawiania nowych wersji tej filozofii, jej przedmiotu i metody, którą jest redukcja. Od razu chciałoby się powiedzieć, że chodzi oczywiście o redukcję fenomenologiczną, problem jednak polega właśnie na tym, że Husserl nie nakreślił jednej redukcji, ale jest ich wiele. Natomiast w odróżnieniu od wielości redukcji możemy mówić o jednej metodzie filozofii — etymologicznie „metoda” znaczy „postępowanie (drogą)” — która pojawia się w *Badaniach logicznych* i podlega nieustannej modyfikacji. Dlatego też analiza metody fenomenologii Husserla musiałaby objąć całość dorobku Husserla. Ponieważ jest to niemożliwe, należy się oprzeć zwłaszcza na takich tekstach, jak wspomniana już *Idea fenomenologii*, *Idee czystej fenomenologii i fenomenologicznej filozofii*⁷, *Erste Philosophie*⁸ oraz *Medytacje kartezjańskie*⁹. Warto zwrócić uwagę na fakt, że — podobnie jak *Idea fenomenologii* — *Erste Philosophie* oraz *Medytacje kartezjańskie* to teksty, które nie ukazały się za życia autora. *Erste Philosophie* opublikował Rudolf Boehm jako siódmy i ósmy tom dzieł zebranych Husserla w latach 1956 i 1959, natomiast los *Medytacji kartezjańskich* był jeszcze bar-

---

der transzendentalen Reduktion, die jene Unterscheidung der »transzendentalen« Phänomenologie von einer »rationalen Psychologie« bewirkte.” R. Boehm: *Einleitung des Herausgebers*. In: E. Husserl: *Erste Philosophie (1923/24)*. Erster Teil: *Kritische Ideengeschichte*. Den Haag 1956, s. XX (Hua VII).

⁶ E. Husserl: *Die Idee der Phänomenologie. Fünf Vorlesungen*. Hrsg. von W. Biemel. Den Haag 1950 (Hua II; tłumaczenie polskie: *Idea fenomenologii. Pięć wykładów*. Tłum. J. Sidorek. Warszawa 1990).

⁷ Idem: *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie*. Erstes Buch: *Allgemeine Einführung in die reine Phänomenologie*. Hrsg. W. Biemel. Den Haag 1950 (Hua III; tłumaczenie polskie: *Idee czystej fenomenologii i fenomenologicznej filozofii*. Księga pierwsza. Tłum. D. Gierulanka. Warszawa 1967).

⁸ Idem: *Erste Philosophie (1923/24)*. Erster Teil: *Kritische Ideengeschichte*; Zweiter Teil: *Theorie der phänomenologischen Reduktion*. Hrsg. von R. Boehm. Den Haag 1956 i 1959 (Hua VII i Hua VIII).

⁹ Idem: *Cartesianische Meditationen und Pariser Vorträge*. Hrsg. von S. Strasser. Den Haag 1950 (Hua I; tłumaczenie polskie: *Medytacje kartezjańskie z dodaniem uwag krytycznych Romana Ingardena*. Tłum. A. Wajs. Warszawa 1982).

dziej skomplikowany; w języku niemieckim zostały wydane dopiero w roku 1950 przez Stephana Strassera, jako dzieło początkujące serię Husserliana.

Trzeba również zaznaczyć, że ze względu na złożoność problematyki niniejsze rozważania należy traktować jedynie jako szkic, który pomija wiele nie mniej ważnych tekstów Husserla. Nie jest jednak możliwe uchwycenie w krótkim tekście wszystkich niuansów i subtelności Husserlowskich rozważań. Można bowiem wskazać ponadto wiele tekstów, które — ze względu na podjęcie w nich przez Husserla problemu koncepcji filozofii — winny tu zostać uwzględnione, ze zrozumiałych jednak względów pozostają poza obszarem zainteresowania. Wystarczy bowiem wymienić takie teksty — by wskazać tylko te najważniejsze — jak *Idee III*¹⁰, *Formale und transzendente Logik*¹¹ oraz *Krisis*¹².

Problem wielości redukcji w filozofii Husserla wiąże się nie tylko z kwestią nazwania określonego zabiegu metodycznego, lecz przede wszystkim z określoną koncepcją fenomenologii rozumianej jako filozofia pierwsza. Stanisław Judycki, zwracając uwagę na złożony charakter redukcji, stwierdza: „W fenomenologii Husserla istnieją nie tylko różne rodzaje czy fazy postępowania reduktywnego, lecz również różne drogi redukcji, redukcji w swym zamierzeniu transcendenttalnej.”¹³ Autor *Badań logicznych* nie tylko nie stworzył jednolitej teorii redukcji, lecz także w miarę postępu własnych badań przedstawiał kolejne projekty postępowania redukcyjnego (bądź reduktyw-

¹⁰ Idem: *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie*. Drittes Buch: *Die Phänomenologie und die Fundamente der Wissenschaften*. Hrsg. von M. Biemel. Den Haag 1952 (Hua V).

¹¹ Idem: *Formale und transzendente Logik. Versuch einer Kritik der logischen Vernunft*. Hrsg. von P. Janssen. Den Haag 1974 (Hua XVII).

¹² Idem: *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie. Eine Einleitung in die phänomenologische Philosophie*. Hrsg. von W. Biemel. Den Haag 1954 (Hua VI). Polskie tłumaczenia — *Kryzys europejskiego człowieczeństwa a filozofia*. Tłum. J. Sidorek. Warszawa 1993; *Kryzys nauk europejskich i fenomenologia transcendenttalna*. Tłum. S. Walczewska. Toruń 1999 — nie obejmują całości).

¹³ S. Judycki: *Intersubiektywność i czas. Przyczynek do dyskusji nad późną fazą poglądów Edmunda Husserla*. Lublin 1990, s. 24.

nego). W tej sytuacji — na co również wskazuje Judycki — interpretatorzy nie mogą się zgodzić nawet odnośnie do liczby występujących u Husserla redukcji. I tak, Rudolf Boehm mówi o czterech bądź pięciu redukcjach, z kolei Eugen Fink o czterech. Do myślicieli, którzy ograniczają liczbę redukcji do trzech, należą: Iso Kern, Antonio Aguirre (choć ten badacz postrzega ową kwestię nieco inaczej) i Andrzej Półtawski. Kolejny problem, jaki dostrzec należy w filozofii Husserla, sprowadza się do tego, czy Husserl odróżnia — bądź też nie — redukcję fenomenologiczną od *ἐποχή*. Ponieważ jednak niniejsze rozważania nie ograniczają się do samej redukcji — ujmują ją bowiem w nieco szerszym kontekście, a mianowicie w kontekście metody filozofii — nie trzeba szczegółowo omawiać każdej z nich. Wystarczy wskazać na najważniejsze prace podejmujące to znaczące zagadnienie. Pierwszą z nich jest praca Rudolfa Boehma *Vom Gesichtspunkt der Phänomenologie*, której rozdziały piąty i siódmy (zatytułowane odpowiednio *Die phänomenologische Reduktion* i *Die „Erste Philosophie“ und die Wege zur Reduktion*) poświęcone są zagadnieniu redukcji¹⁴. Uznanie stanowiska Boehma za reprezentatywne nie musi być postrzegane jako arbitralny wybór. Jest on również uzasadniony faktem, iż właśnie Boehm wydał tomy Husserlianów zawierające rozważania o filozofii pierwszej (*Erste Philosophie*). Rozważania zaś zawarte w wykładach o filozofii pierwszej są niezwykle ważne ze względu na metodę filozofii Husserla. Drugą — nie mniej ważną rozprawą — podejmującą problem redukcji jest książka Antonio Aguirrego *Genetische Phänomenologie und Reduktion*¹⁵.

Rudolf Boehm jest jednym z nielicznych autorów, którzy — na co zwraca uwagę również Janusz Sidorek¹⁶ — wskazują na *Badania logiczne* jako dzieło zawierające już elementy redukcji fenomenologicznej. Zdaniem Boehma, elementy redukcji zawarte są w paragrafie siódmym *Wprowadzenia do Badań logicznych*, zatytułowanym *Zasada*

¹⁴ R. Boehm: *Vom Gesichtspunkt der Phänomenologie. Husserl-Studien*. Den Haag 1968.

¹⁵ A. Aguirre: *Genetische Phänomenologie und Reduktion. Zur Letztbegründung der Wissenschaft aus der radikalen Skepsis im Denken E. Husserls*. Den Haag 1970.

¹⁶ J. Sidorek: *Idea redukcji fenomenologicznej we wczesnych tekstach Husserla*. „Studia Filozoficzne” 1980, nr 7, s. 135—150.

bezzałożeniowości badań teoriopoznawczych¹⁷, oraz rozprawie piątej, noszącej tytuł *Über intentionale Erlebnisse und ihre „Inhalte“*¹⁸. Boehm w następujący sposób charakteryzuje rozumienie redukcji w *Badaniach logicznych*: „Tak więc w ogóle, w znaczeniu *Badaniach logicznych* »redukcja« jest przede wszystkim **ograniczeniem, zastrzeżeniem**, a nawet wyrazem pewnej **rezygnacji**.”¹⁹ Akcentując natomiast konieczność początkowego ograniczenia, którego wyrazem jest właśnie redukcja, wspomniany autor wskazuje na zasadę bezzałożeniowości badań teoriopoznawczych, a więc paragraf siódmy *Wprowadzenia*, w którym Husserl mówi o wyłączeniu wszelkich supozycji (*Annahmen*), z kolei w wydaniu drugim mówi o wyłączeniu wszelkich wypowiedzi (*Aussagen*)²⁰. Jeszcze bardziej radykalny w ocenie filozofii Husserla i źródeł redukcji jest Walter Biemel, który źródła te znajduje już w *Philosophie der Arithmetik* (1891), gdzie Husserl próbuje wyjaśnić pojęcie liczby, posługując się badaniami psychologicznymi, liczbę ujmuje jako wielość jedności. Zdaniem Biemela, należy zwrócić uwagę przede wszystkim na zbiorowe połączenie stanowiące istotę liczby: „Aby ująć zbiorowe połączenie w jego charakterze, potrzebna jest **refleksja** skierowana do aktu psychicznego, dzięki któremu ona zachodzi.”²¹ Biemel jest przekonany, że w trakcie analizy liczby Husserl bierze pod uwagę wszystkie elementy charakterystyczne dla fenomenologii (pojęcie wytwarzania, pojęcie refleksji, metoda ukazania istoty rzeczy przez powrót do jego źródła-sensu w świadomości i opis tego źródła). „W tych elementach znajdujemy zarodek pojęć **konstytucji — redukcji — pokazanie źródła nadawania sensu, fenomenologicznej deskrypcji i widzenia istoty**.”²² Argumentem przemawiającym na rzecz interpre-

¹⁷ Hua XIX/1, 24—29.

¹⁸ Hua XIX/1, 354—529. Por. E. Husserl: *V. (Fünfte) Logische Untersuchung. Über intentionale Erlebnisse und ihre „Inhalte“*. Nach dem Text der 1. Auflage von 1901. Hrsg. von E. Ströker. 2. Aufl. Hamburg 1988.

¹⁹ R. Boehm: *Vom Gesichtspunkt der Phänomenologie...*, s. 124.

²⁰ „Das Prinzip kann aber unseres Erachtens nicht mehr besagen wollen als den strengen Ausschluß aller Aussagen, die nicht phänomenologisch voll und ganz realisiert werden können.” Hua XIX/1, 24.

²¹ W. Biemel: *Die entscheidenden Phasen der Entfaltung von Husserls Philosophie...*, s. 193.

²² *Ibidem*, s. 194.

tacji Biemela jest fakt, że chociaż terminu „redukcja” nie używa autor w *Badaniach logicznych*, to występuje — aczkolwiek w innym kontekście — w *Philosophie der Arithmetik*²³. Interpretacja Biemela charakteryzuje się zresztą ukazaniem ewolucyjnego, a nie rewolucyjnego rozwoju myśli Husserla.

W rozprawie *Idea fenomenologii* redukcja występuje w dwóch aspektach. Pierwszy dotyczy fenomenologii rozumianej jako metoda filozofii i w tym sensie wiąże się z ideą ścisłej nauki. Husserl stwierdza: „Fenomenologia [...] oznacza pewną naukę, cały zespół dyscyplin naukowych, fenomenologia jednakże oznacza zarazem, i przede wszystkim, pewną metodę i postawę myślową, specyficznie **filozoficzną postawę myślową** i specyficznie **filozoficzną metodę**.”²⁴ Niezwykle ważna w tym kontekście jest uwaga Aguirrego, który podkreśla, że fenomenologia stanowi narzędzie, za pomocą którego można ugruntować filozofię, a jednocześnie jest już rezultatem zastosowania fenomenologicznej Epoché i redukcji²⁵. W *Idei fenomenologii* można odnaleźć jednak drugi aspekt redukcji, a mianowicie zwrot transcendentálny, zwłaszcza wtedy, kiedy Husserl pisze: „W konsekwencji pojęcie **redukcji fenomenologicznej** zyskuje bliższe i głębsze określenie oraz jaśniejszy sens: już nie wykluczenie tego, co transcendentne efektywnie (choćby wręcz w psychologii empirycznej), lecz wykluczenie tego, co transcendentne w ogóle, jako czegoś, czego istnienie się przyjmuje, tzn. [wykluczenie — J.S.] tego wszystkiego, co nie jest oczywistą daną

²³ „Wir haben seitdem zunächst die Einsicht erlangt, daß ihre eigentliche Substrate symbolische Zahlbildungen sind, und zuletzt erkannt, daß ihre erste und wesentliche Aufgabe darin liege, allgemeine Regeln für die Reduktion der verschiedenen Zahlbildungsformen auf gewisse normale aufzufinden.” Hua XII, 262.

²⁴ „Phänomenologie: das bezeichnet eine Wissenschaft, einen Zusammenhang von wissenschaftlichen Disziplinen; Phänomenologie bezeichnet aber zugleich und vor allem eine Methode und Denkhaltung: die spezifisch philosophische Denkhaltung, die spezifisch philosophische Methode.” Hua II, 23 (tłumaczenie polskie E. Husserl: *Idea fenomenologii...*, s. 34).

²⁵ „Die Phänomenologie ist das Werkzeug, mit Hilfe dessen sich die Philosophie absolut begründen kann. Sie ist aber zugleich Resultat der Anwendung der phänomenologischen Epoché und Reduktion.” A. Aguirre: *Genetische Phänomenologie und Reduktion...*, s. VIII—IX.

w rzetelnym sensie, absolutną daną czystego oglądu.”²⁶ W rozważaniach dotyczących Husserlowskich *Pięciu wykładów* z roku 1907 szczególny akcent kładzie Boehm na dwie kwestie. Po pierwsze na fakt, że zwrot transcendentálny dokonuje się nie dopiero w *Ideach I* (1913) Husserla, lecz już sześć lat wcześniej. Po drugie na to, że mimo iż mamy do czynienia z dwoma redukcjami, cel pozostaje jeden. Jest nim, zdaniem Boehma, powrót do adekwatnie wypełniającej naoczności, czyli ograniczenie się do tego, co adekwatnie spostrzeżone²⁷. Interesujący jest tutaj fakt, że zwrot transcendentálny Husserla, który, zdaniem Boehma, dokonuje się w *Ideji fenomenologii*, pełnego kształtu nabierze jednak dopiero w *Ideach I*. Dopiero tam bowiem pojawiają się dwa, nierozzerwalnie z sobą powiązane elementy, a mianowicie redukcja pojęta jako „fenomenologiczna ἐποχή” oraz koncepcja świadomości rozumianej jako fenomenologiczne *residuum*. Husserl w książce pierwszej rozprawy *Idee czystej fenomenologii i fenomenologicznej filozofii* pisze: „W tym badaniu idziemy tak daleko, jak to jest niezbędne, aby uzyskać zamierzone naoczne zrozumienie, mianowicie zrozumienie, że świadomość w sobie samej posiada sobie właściwy byt, którego w jego absolutnej, właściwej mu istocie nie trafia fenomenologiczne wyłączenie. W ten sposób pozostaje ona jako »fenomenologiczne residuum«, jako pewna zasadniczo swoista dziedzina bytowa, która rzeczywiście może się stać polem badań nowego rodzaju nauki — fenomenologii.”²⁸ Osobliwość fenomenologicznej ἐποχή polega więc

²⁶ „[...] gewinnt der Begriff der *phänomenologischen Reduktion* eine nähere, tiefere Bestimmung und einen klareren Sinn: nicht Ausschluß des reell Transzendenten [...], sondern Ausschluß des Transzendenten überhaupt als einer hinzunehmenden Existenz, d.h. alles dessen, was nicht evidente Gegebenheit ist im echten Sinn, absolute Gegebenheit des reinen Schauens.” Hua II, 9 (tłumaczenie polskie E. Husserl: *Idea fenomenologii...*, s. 18).

²⁷ Zob. R. Boehm: *Vom Gesichtspunkt der Phänomenologie...*, s. 129.

²⁸ „Wir gehen in diesen Studien soweit, als es nötig ist, die Einsicht zu vollziehen, auf die wir es abgesehen haben, nämlich die Einsicht, daß **Bewußtsein in sich selbst ein Eigensein hat, das in seinem absoluten Eigenwesen durch die phänomenologische Ausschaltung nicht betroffen wird.** Somit bleibt es als »phänomenologisches Residuum« zurück, als eine prinzipiell eigenartige Seinsregion, die in der Tat das Feld einer neuen Wissenschaft werden kann — der Phänomenologie.” Hua III, 59 (tłumaczenie polskie E. Husserl: *Idee czystej fenomenologii i fenomenologicznej filozofii*. Księga pierwsza..., s. 59).

na tym, że świadomość zostaje pojęta nie tylko jako samodzielny obszar poznawczy, ale również — a może właśnie przede wszystkim — jako samodzielny obszar bytowy. Fenomenologiczna ἐποχή (redukcja transcendentálna) oznacza teraz, w ujęciu Husserla, że transcendencja konstrytuuje się w immanencji subiektywności. Tym samym dopełnia się przejście na stanowisko idealizmu transcendentálnego, którego początki Rudolf Boehm widzi już w *Ideji fenomenologii*. I tym razem bardziej radykalnie interpretuje myśl Husserla Walter Biemel, który twierdzi, że myśl o redukcji fenomenologicznej w *Ideji fenomenologii* nie jest niczym nowym, lecz stanowi konsekwentne uzupełnienie nastawienia refleksyjnego, które Husserl przedstawił już w *Philosophie der Arithmetik*. Biemel dodaje: „Redukcja nie jest celem filozofowania Husserla, lecz metodycznym pojęciem podstawowym, przez które — jak widzieliśmy — powinno zostać ukazane ukryte, anonimowe życie świadomości.”²⁹

Przy okazji należałoby zwrócić uwagę na fakt, że problem świadomości bardzo szeroko omawia także Andrzej Póltawski. Temu zagadnieniu w rozumieniu *Ideji I* poświęcił cały rozdział czwarty swego dzieła³⁰. W takim ujęciu świadomości, jakie zostało zawarte w księdze pierwszej *Ideji...*, żaden byt realny nie jest konieczny dla istnienia świadomości stanowiącej zamkniętą całość bytu i to bytu absolutnego. Świadomość pojmuje tu Husserl jako „sferę bytową przeżyć”³¹. Tym samym właśnie przeżycie, a więc świadomość, rozumiana jest jako byt absolutny, który „nulla »re« indiget ad existendum”³². W tym miejscu trzeba wskazać przynajmniej na dwie najważniejsze trudności, jakie wynikają z redukcji transcendentálnej (fenomenologicznej ἐποχή). Są to, po pierwsze, idealizm transcendentálny i związane z nim wyłącznie generalnej tezy nastawienia naturalnego. Problem ten opisuje Hus-

²⁹ W. Biemel: *Die entscheidenden Phasen der Entfaltung von Husserls Philosophie...*, s. 203.

³⁰ A. Póltawski: *Zagadnienie świadomości w Ideach I*. W: Idem: *Świat, spostrzeżenie, świadomość. Fenomenologiczna koncepcja świadomości a realizm*. Warszawa 1973, s. 183—265.

³¹ E. Husserl: *Idee czystej fenomenologii i fenomenologicznej filozofii*. Księga pierwsza..., s. 87.

³² Zob. ibidem, s. 92.

serl w rozdziale pierwszym części drugiej *Ideji I*, noszącym tytuł *Teza naturalnego nastawienia i jej wyłączenie*³³. Wilhelm Szilasi w taki oto sposób ocenia ten krok Husserla: „Samo wzięcie w nawias w miejsce wyłączenia oznacza najbardziej twórczy krok Husserla.”³⁴ Pozytywna ocena Szilasiego nie oznacza jednak braku trudności, zwłaszcza że świadomość tych trudności miał również Husserl. Po drugie, paradoks subiektywności polegający na tym, że świadomość powinna być zarazem bytem absolutnym oraz bytem realnym. Husserl ujmuje tę kwestię w następujący sposób: „A więc z **jednej strony świadomość powinna być czymś absolutnym**, w czym konstytuuje się wszystko, co transcendentne, a zatem ostatecznie przecież cały psychofizyczny świat, a z **drugiej strony świadomość winna być pewnym podrzędnym realnym zdarzeniem wewnątrz tego świata**. Jak się to jedno z drugim zgadza?”³⁵

Fenomenologiczna *ἐποχή* (bądź też redukcja transcendentna) stwarza wiele trudności nie tylko interpretatorom, lecz także samemu Husserlowi. Najbardziej wymownie świadczy o tym uwaga zawarta w *Erste Philosophie*. W *Załączniku XX* do wykładów z lat 1923/1924 — zatytyłowanym *Krytyka obydwu stopni, w których uzyskałem idee redukcji w 1907 i 1910* — znajduje się zdanie świadczące o tym, że Husserl miał świadomość radykalizmu sformułowania zawartego w *Ideach I*. Stwierdza tam bowiem wprost: „Przed wszystkim lepiej unikać mówienia o fenomenologicznym »residuum«, tak samo jak mówienia o »wyłączeniu świata«.”³⁶ *Załącznik XX*³⁷ drugiego tomu *Erste Philosophie* potwierdza trudności Husserla z ujęciem redukcji, a pośrednio stanowi także potwierdzenie tezy, że redukcja stanowi główny motyw jego filozofii. Z trudności, z jakimi boryka się Husserl

³³ Ibidem, s. 48—57 (§§ 27—32).

³⁴ „Die bloße Einklammerung an Stelle der Ausschaltung kennzeichnet den produktivsten Schritt Husserls.” W. Szilasi: *Einführung in die Phänomenologie Edmund Husserls*. Tübingen 1959, s. 73—74.

³⁵ E. Husserl: *Idee czystej fenomenologii i fenomenologicznej filozofii*. Księga pierwsza..., s. 103.

³⁶ „Zunächst ist die Rede von phänomenologischen »Residuum« besser zu meiden, wie auch die von der »Ausschaltung der Welt«.” Hua VIII, s. 432.

³⁷ Hua VIII, s. 432—439.

w określeniu redukcji transcendentalnej, wynika wielość dróg do transcendentalnej subiektywności. Jednocześnie Husserl, dochodząc do transcendentalnej subiektywności, ujawnia przekonanie, które charakteryzuje nie tylko jego myśl, lecz jest właściwe wszelkiej filozofii transcendentalnej, że „radikalnie ostatecznie ugruntowana nauka — której poszukiwanie stanowi główną ideę całej jego działalności — da się zbudować tylko przez właściwe rozwiązanie problemu poznania.”³⁸

W tym miejscu trzeba jednak zwrócić uwagę na to, co bardzo mocno podkreśla Antonio Aguirre, a za nim także Stanisław Judycki, a mianowicie rzecz następującą: „Husserl w *Ideach I* sugeruje, że — i jest to dość powszechna opinia o jego fenomenologii — dopiero *epoché* i redukcja, otwierając drogę do czystej świadomości, stwarzają w konsekwencji podstawy transcendentalnego idealizmu. Aguirre zwraca uwagę, iż faktycznie rzeczy mają się całkowicie odwrotnie. Silnie sceptyczna krytyka doświadczenia, w której świat traci swoją bytową autonomię w stosunku do bytu świadomości, poprzedzając zabieg *epoché* i redukcji, ustanawia uprzednio transcendentalny idealizm, a *epoché* i redukcja są tylko konsekwencjami tego ustanowienia.”³⁹ Chodzi zatem o to, że idealizm transcendentalny Husserla nie zależy od drogi kartezjańskiej, natomiast *epoché* jest już tylko jego skutkiem. Aguirre pisze: „W drodze kartezjańskiej krytyka doświadczenia świata jest ściśle związana z rozważeniem pytania o możliwość nieistnienia świata, w ogóle jest ona tylko w takim stopniu rozwinięta, w jakim wymaga tego dowód tej możliwości. Sam dowód jest zarazem wyznaczeniem królestwa transcendentalnie oczyszczonej świadomości, jako jedyne absolutnego, [będącego — A.J.N.] w sobie i dla siebie samego bytu, od którego bytowo zależne są wszystkie inne byty, jest on projektem idealizmu transcendentalnego. Krytyka doświadczenia świata, która służy dowodowi możliwości nieistnienia świata i w ten sposób odsłania absolutną świadomość, jest więc konstrukcją tego idealizmu.”⁴⁰ W odniesieniu do *epoché* i redukcji stwierdza natomiast

³⁸ Zob. A. Aguirre: *Genetische Phänomenologie und Reduktion...*, s. 4.

³⁹ S. Judycki: *Intersubiektywność i czas...*, s. 29 (przypis).

⁴⁰ „Im cartesianischen Weg ist die Kritik der mundanen Erfahrung eng verknüpft mit der Erörterung der Frage der Möglichkeit des Nichtseins der Welt, sie ist nur soweit überhaupt ausgeführt, wie es der Aufweis dieser Möglichkeit erfordert. Der

Aguirre: „*Epoché* i redukcja są zatem istotnie skutkiem transcendentально-fenomenologicznego idealizmu, do którego zarazem należy wypracowana przez kartezjańską refleksję myśl o możliwości nieistnienia świata, [jednakże — A.J.N.] nie jest ona tą myślą. Tylko w ten sposób staje się zrozumiałe, jak *epoché* może się stać metodą transcendentально-fenomenologiczną, metodą filozofii.”⁴¹ Warto przy okazji zaznaczyć, co z pewnością nie jest osobliwością ujęcia Aguirrego, ale autor *Genetische Phänomenologie...* bardzo wyraźnie wyróżnia dwa sensory redukcji w filozofii Husserla, tzn. redukcję w sensie tylko metodycznym, która uwalnia nas od tego, co światowe i kieruje nasze zainteresowanie w stronę tego, co doświadczane oraz redukcję autentycznie transcendentально-fenomenologiczną. *Epoché* jest wyrazem postawy sceptycznej⁴², ale zarazem u jej podstaw leży już zasadnicze rozstrzygnięcie dotyczące sposobu poznawania świata.

Próba rozwiązania problemu poznania oraz jego metody znajduje wyraz w wielości dróg prowadzących do transcendentальной subiektywności. Przede wszystkim należy zaakcentować fakt, że również w tym wypadku interpretatorzy myśli autora *Badań logicznych* nie są zgodni i mówią o dwóch, trzech, a nawet czterech drogach. Wyróżnienie odrębnych dróg w filozofii Husserla wiąże się ściśle z rozumieniem redukcji jako ogólnej metody powrotu do czystej subiektywności⁴³.

Aufweis ist selbst zugleich die Ansetzung eines Reiches des transzendental reinen Bewußtseins als des einzigen Absoluten, an sich und für sich selbst Seienden, auf das alles andere Seiende seinsmäßig angewiesen ist, ist der Entwurf des transzendentalen Idealismus. Die Kritik der Welterfahrung, die dem Aufweis der Möglichkeit des Nichtseins der Welt dient und auf diese Weise das Bewußtsein als das Absolute freilegt, ist also die Konstruktion dieses Idealismus.” A. Aguirre: *Genetische Phänomenologie und Reduktion...*, s. 52.

⁴¹ „Die *Epoché* und Reduktion ist demnach wesentlich Folge des transzendental-phänomenologischen Idealismus, zu dem zugleich der durch die cartesianische Reflexion erarbeitete Gedanke der Möglichkeit des Nichtseins der Welt gehört, sie ist nicht Folge dieses Gedankes. Nur auf diese Weise wird verständlich, wie die *Epoché* transzendental-phänomenologische Methode, Methode der Philosophie werden kann.” *Ibidem*, s. 55.

⁴² „Die *Epoché* des Anfangs, die *Epoché* in bloß methodischer Gestalt, ist eine skeptische *Epoché*.” *Ibidem*, s. XVI.

⁴³ Zob. I. Kern: *Husserl und Kant...*, s. 195.

W nawiązaniu do wielości redukcji wymienia się kilka dróg do transcendentalnej świadomości, przy czym należy pamiętać również o tym, że wśród interpretatorów filozofii Husserla nie ma zgodności co do ich określenia. Iso Kern wyróżnia cztery drogi, którymi są:

- 1) droga kartezjańska⁴⁴,
- 2) droga przez (intencjonalną) psychologię,
- 3) droga przez krytykę nauk pozytywnych oraz
- 4) droga przez ontologię⁴⁵.

Dwie ostatnie drogi traktuje jednak Kern jako ten sam typ drogi i dlatego mówi o trzech drogach⁴⁶. Problem jednak w tym, że wymienione trzy drogi cechują różne okresy działalności naukowej Husserla i w tym znaczeniu określają sens jego fenomenologii w danym okresie. Dlatego tak niezwykle trudno mówić o jednej fenomenologii Husserla, chociaż możemy mówić o jednej metodzie. Nie możemy jednak zapominać, że metoda ta podlegała nieustannej weryfikacji i modyfikacji. Ujmując tę kwestię jeszcze bardziej radykalnie, moglibyśmy stwierdzić, że Husserl nigdy nie doszedł do takiego ujęcia redukcji — rozumianej jako metoda ostatecznie ugruntowanej nauki — które by go zadowoliło.

Z kolei Antonio Aguirre w pracy poświęconej zagadnieniu redukcji dokonuje rozróżnienia między pośrednimi a bezpośrednimi drogami prowadzącymi do transcendentalnej filozofii. Wyróżnia on cztery drogi, przy czym dwie uznaje za drogi bezpośrednie, dwie natomiast za pośrednie. Za drogę bezpośrednią uznaje Aguirre drogę kartezjańską i podkreśla, że występuje ona w *Ideach...*, drugiej części *Erste Philosophie* (w tym sensie, że druga część nie ma charakteru historycznego, jak pierwsza, lecz poświęcona jest teorii redukcji) oraz

---

⁴⁴ Należy jednak pamiętać, że swoich rozważań sam Husserl początkowo tak nie nazywa. Termin pojawi się dopiero w wykładach o filozofii pierwszej.

⁴⁵ Zob. J. Czarkowski: *Filozofia czystej świadomości. Redukcja, refleksja, czysta świadomość w fenomenologii transcendentalnej Edmunda Husserla*. Toruń 1994, s. 37. Inaczej S. Judycki: *Intersubiektywność i czas. Przyczynek do dyskusji nad późną fazą poglądów Edmunda Husserla*. Lublin 1990, s. 25.

⁴⁶ I. Kern: *Husserl und Kant...*, s. 195. Por. S. Judycki: *Intersubiektywność i czas...*, s. 25.

w *Medytacjach kartezjańskich*⁴⁷. Droga ta jest, jego zdaniem, bezpośrednia, ponieważ „bezpośrednio spełnia się w niej zmiana (*Umstellung*) z naturalnego, przedfenomenologicznego życia w transcendentalne.”⁴⁸ Aguirre jednakże uważa, iż także droga z *Kantrede* jest drogą bezpośrednią, ponieważ — jak stwierdza — „zdaniem Husserla, zapowiada się jako możliwość drogi bezpośredniej”⁴⁹. Drogami pośrednimi natomiast byłyby dla Aguirrego droga przez psychologię oraz droga z *Kryzysu*, który Kern proponuje nazwać „Medytacjami kantowskimi”.

Jeszcze dalej w swojej interpretacji sięga Józef Czarkowski, który — ze względu na dwa zasadniczo różne sposoby ukazywania przez Husserla sensu redukcji — mówi o dwóch drogach⁵⁰. Fenomenologia ma, zdaniem Czarkowskiego, po pierwsze, docierać do tego, co dane w sposób niepowątpiewalny, adekwatnie i apodyktycznie, oraz po drugie, stanowić ostateczne rozjaśnienie sensów i znaczeń, jakie przypisujemy przedmiotom w nauce i życiu codziennym. W związku z tym stwierdza on, że „W akcentowaniu przez Husserla absolutnego sposobu dania i istnienia czystej świadomości, w przeciwieństwie do domniemanego charakteru istnienia świata, widać wyraźnie wpływ Kartezjusza. Natomiast w tym, że świadomość jest źródłem wszelkiego sensu, że konstytuuje ona przedmioty jako struktury sensu, Husserl jest kontynuatorem Kanta i neokantystów, zwłaszcza Natorpa.”⁵¹ W rozumieniu Czarkowskiego mamy więc do czynienia z dwoma drogami, które bezpośrednio nawiązują bądź do Kartezjusza, bądź też do Kanta.

Droga kartezjańska została sformułowana w *Ideach I*. Drogę przez psychologię zawierają *Erste Philosophie* oraz wykłady z roku 1925⁵², natomiast drogę przez ontologię (*resp.* ontologie) — przede wszystkim *Kryzys*, chociaż już wcześniej *Erste Philosophie* oraz *Formale und transzendente Logik*. Wyjaśnić przy okazji należy, że dwie polsko-

⁴⁷ Zob. A. Aguirre: *Genetische Phänomenologie und Reduktion...*, s. 32.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Zob. J. Czarkowski: *Filozofia czystej świadomości...*, s. 37—38.

⁵¹ Ibidem, s. 38.

⁵² Zob. S. Judycki: *Intersubiektywność i czas...*, s. 32—34.

języczne wersje *Kryzysu*: wersja znana pod tytułem *Kryzys europejskiego człowieczeństwa a filozofia*⁵³ oraz — *Kryzys nauk europejskich i fenomenologia transcendentálna*⁵⁴, i tak nie wyczerpują całości Husserlowskich rozważań. Nie wolno zapominać, że tekst Husserla *O pochodzeniu geometrii*⁵⁵ również może być traktowany jako część *Kryzysu*, gdyż ukazał się jako *Dodatek* do jego wydania w ramach szóstego tomu Husserlianów. Nie wnikając już bardziej w subtelnosci Husserlowskich rozróżnień czy też rozumień redukcji i dróg do transcendentálnej świadomości, należałoby jeszcze wskazać na jedno zdanie znajdujące się w *Zakończeniu* dzieła *Medytacje kartezjańskie*: „Trzeba najpierw stracić (*verlieren*) świat poprzez dokonanie *epoché*, by go potem na drodze uniwersalnej autorefleksji na powrót odzyskać.”⁵⁶ Właśnie to zdanie ukazuje w sposób dobitny konieczność tutaj jedynie zasygnalizowanego przejścia od drogi kartezjańskiej do drogi przez ontologie, a raczej do poszukiwania nowych sposobów ostatecznego ugruntowania nauki.

Pobieżne omówienie Husserlowskich redukcji — bez zbędnych tutaj rozróżnień kolejnych zabiegów redukcyjnych (redukcje: filozoficzna, ejdetyczna, psychologiczna, primordialna, apodyktyczna, intersubiektywna, podwójna)⁵⁷ — pozwala przejść do drugiej części rozważań. Poszukiwanie ugruntowania nauki wiąże się ściśle z opuszczeniem drogi kartezjańskiej i wyraźnie zaznacza się w wykładach wygłoszonych we Fryburgu w semestrze zimowym 1923/1924. Husserl podejmuje w nich dwa zasadnicze problemy. Pierwszy wiąże się z rozumieniem fenomenologii jako filozofii pierwszej, co z konieczności powoduje, że na plan pierwszy wysuwa się właśnie zagadnienie metody. W kontekście metody Husserl w swojej *Kantrede* stwierdza: „Metoda redukcji fenomenologicznej jest najbardziej zasadnicza

⁵³ E. Husserl: *Kryzys europejskiego człowieczeństwa a filozofia...*

⁵⁴ Idem: *Kryzys nauk europejskich i fenomenologia transcendentálna...*

⁵⁵ Idem: *O pochodzeniu geometrii*. Tłum. Z. Krasnodębski. W: *Wokół fundamentalizmu epistemologicznego*. Red. J. Rolewski, S. Czerniak. Warszawa 1991, s. 9—37.

⁵⁶ Idem: *Medytacje kartezjańskie...*, s. 236.

⁵⁷ Zob. S. Judycki: *Intersubiektywność i czas...*, s. 23.

z wszystkich metod.”⁵⁸ O znaczeniu metody dla Husserla świadczy również fakt, iż uznaje on, że teoria redukcji fenomenologicznej rozwiąże te problemy, z którymi borykała się fenomenologiczna *epoché*. Opuszczenie drogi kartezjańskiej wynika z faktu, że jest ona obarczona wieloma brakami i wiąże się z podjęciem przez Husserla innego problemu, a mianowicie jego relacji do Kanta. Dwutomowa rozprawa, która opublikowana została pod tytułem *Erste Philosophie*, jest przedsięwzięciem mającym — w zamierzeniu Husserla — rozwiązać wspomniane już problemy. Zupełnie inną sprawą jest, czy problem ten rozwiązuje. Nie ma wątpliwości, że ważną rolę odgrywa tutaj tekst załączony jako *Dodatek* do pierwszej części *Erste Philosophie*, a mianowicie rozprawa zatytułowana *Kant a idea filozofii transcendentnej (Kant und die Idee der Transzendentalphilosophie)*.

Należy podkreślić również fakt, iż z czasem zmienia się stosunek Husserla do Kanta, na co szczególną uwagę zwraca Iso Kern. Zdaniem Kerna, zwrot Husserla do Kanta, którego logikę krytykuje Husserl w *Badaniach logicznych*, dokonuje się stopniowo od roku 1907, tj. roku wygłoszenia wykładów dotyczących *Idei fenomenologii*, a więc roku zwrotu Husserla do fenomenologicznie czystej świadomości. Pojawiają się tu jednak dwie kwestie. Pierwszą jest wspomniany już zwrot do Kanta, na który zwraca uwagę również Andrzej Półtawski. W *Słowie wstępnym* do polskiego wydania *Idei fenomenologii* stwierdza on, że w książce tej na plan pierwszy wysuwają się trzy zagadnienia, spośród których pierwszym jest „uznanie wraz z Kantem, że głównym zadaniem teorii poznania jest wykazanie możliwości poznania jako dotarcia od świadomości, tj. tego, co immanentne, do rzeczy — a więc do tego, co transcendentne.”⁵⁹ Jednakże druga kwestia wiąże się ściśle z interesującym nas tu zagadnieniem metody. Tym bowiem, co Husserl ma do zarzucenia Kantowi, a także Paulowi Natorpowi, jest właśnie metoda⁶⁰. W kontekście metody formułuje Husserl właściwie nie jeden, lecz dwa zarzuty, które — pomimo wyraźnie zmieniającego się stosunku do Kanta i neokantyzmu —

⁵⁸ E. Husserl: *Kant und die Idee der Transzendentalphilosophie*. Hua VII, s. 234.

⁵⁹ A. Półtawski: *Słowo wstępne*. W: E. Husserl: *Idea fenomenologii...*, s. VIII.

⁶⁰ I. Kern: *Husserl und Kant...*, s. 27.

stanowią barierę nie do pokonania. Zarzuty te sprowadzają się do dwóch nieredukowalnych, niemożliwych do usunięcia elementów stanowiących o odmienności fenomenologii od kantyizmu i neokantyizmu.

Są to:

- 1) intuicjonizm,
- 2) oparcie ideału ostatecznie ugruntowanej nauki na absolutnej oczywistości⁶¹.

Dla Husserla pojawia się tu jeszcze jedna trudność, gdyż ideału absolutnej nauki upatruje nie w filozofii Kanta, lecz w myśli Kartezjusza. Paradoks polega na tym, że kiedy redukcja fenomenologiczna otworzyła przed Husserlem to, co stanowi źródło wszelkiego poznania, wtedy stało się dla niego jasnym — jak stwierdził w liście do Ernsta Cassirera z 3 kwietnia 1925 roku — „że wyrastająca mi nauka — przy zasadniczo odmiennej metodzie — objęła całą Kantowską problematykę (która dopiero teraz uzyskuje głębię i zrozumiały sens) i że potwierdziła ona główne rezultaty Kanta w ściśle naukowym ugruntowaniu i ograniczeniu”⁶². Nawiązanie do Kanta wiąże się z opuszczeniem kartezjańskiej drogi do czystej świadomości i w wyraźny sposób dokonuje się właśnie w *Filozofii pierwszej*. Nie wolno jednak zapominać o tym, że drogi kartezjańskiej Husserl w gruncie rzeczy nigdy nie porzucił, na co zwracają uwagę Boehm i Judycki. Ten ostatni stwierdza: „Z [...] konsekwencji drogi kartezjańskiej Husserl zda sobie sprawę w latach dwudziestych i m.in. z tego powodu zacznie próbować innych dróg do świadomości transcendentalnej. Nie porzuci jednak drogi kartezjańskiej, gdyż w końcu lat dwudziestych, w *Medytacjach*, powtórzy ją, ale będzie próbował przezwyciężyć niebezpieczeństwo wynikającego z niej solipsyzmu przez dokonanie pomocniczych zabiegów redukcyjnych i przez systematyczną analizę sposobu doświadczenia innych podmiotów.”⁶³ Inaczej niż w *Ideach I* i *Medytacjach kartezjańskich* sprawa wygląda w *Erste Philosophie, Formale und transzendente Logik* oraz w *Kryzysie...*, w których widać już wyraźne

⁶¹ Zob. ibidem.

⁶² Cyt. za: ibidem, s. 29.

⁶³ S. Judycki: *Intersubiektywność i czas...*, s. 31. Por. R. Boehm: *Vom Gesichtspunkt der Phänomenologie...*, s. 211.

nawiązanie do Kanta. Nawiązanie to polega na zbliżeniu się do stanowiska autora *Krytyki czystego rozumu*, i to do tego stopnia, że Kern proponuje *Kryzys...* nazwać „Medytacjami kantowskimi”⁶⁴. Jednakże faktyczny zwrot do Kanta dokonuje się wcześniej, we wspomianej niejednokrotnie *Erste Philosophie*. Kern wskazuje jednak na wykłady Husserla z roku 1917/1918 poświęcone Fichtemu, w których autor *Badań logicznych* nie interpretuje już Kanta w duchu subiektywizmu, lecz w duchu czystego transcendentalizmu⁶⁵. Reszty dopełnia sam Husserl w drugim tomie *Erste Philosophie*, w którym reprezentuje nowe ujęcie redukcji. Związanej z nią drogi nie nazywa teraz drogą kartezjańską, lecz drogą psychologiczną i stwierdza: „Gdybyśmy całkowicie byli fenomenologami, to moglibyśmy powiedzieć, że nowe postępowanie dostarczyło nie tylko metody redukcji fenomenologicznej, ale zarazem fenomenologii redukcji fenomenologicznej.”⁶⁶ Elementem bowiem, którego z perspektywy fenomenologii Husserla brakuje w filozofii Kanta, jest właśnie redukcja fenomenologiczna.

W zakończeniu należałoby uporządkować kilka elementów. Po pierwsze, trzeba by zaakcentować fakt, że filozofia Husserla ukazuje ścisły związek redukcji fenomenologicznej (rozmaicie zresztą rozumianej) z ideą i metodą filozofii. Wprawdzie redukcji jest u niego wiele, ale metoda (z kolejnymi wersjami redukcji utożsamiana) jest jedna i ma za zadanie znalezienie absolutnego początku filozofii rozumianej jako nauka ścisła. Dlatego nie mogą dziwić uwagi ani Rudolfa Boehma, który stwierdza, że pomimo ścisłego związku czym innym jest u Husserla idealizm, a czym innym metoda⁶⁷, ani też Ernsta Wolfganga Ortha, który wiąże nierozzerwalnie trzy pojęcia Husserlowskiej fenomenologii: opis, refleksję i redukcję⁶⁸. Po drugie, należy

⁶⁴ Zob. I. Kern: *Husserl und Kant...*, s. 50.

⁶⁵ Zob. *ibidem*, s. 74.

⁶⁶ Hua VIII, s. 164.

⁶⁷ „Husserls Idealismus und Husserls Methode gehören zusammen; aber das eine ist das eine und das andere ist das andere.” R. Boehm: *Vom Gesichtspunkt der Phänomenologie...*, s. 122.

⁶⁸ Zob. E.W. Orth: *Beschreibung in der Phänomenologie Edmund Husserls*. In: *Phänomenologische Forschungen*. Bd. 24/25: *Perspektiven und der Probleme der Husserlschen Phänomenologie. Beiträge zur neueren Husserl-Forschung*. Freiburg—München 1991, s. 15—16.

podkreślić fakt, że rozwój fenomenologii Husserla świadczy o nieustannym zbliżaniu się do Kanta, co pokazuje Kern, z kolei ze strony fenomenologii — Eugen Fink⁶⁹. Niemniej jednak istnieje tu nieprzekraczalna granica. Najtrafniej granicę tę charakteryzuje Thomas Seebohm, który fenomenologię Husserla opisuje tak: „W jego filozofii widziało się z jednej strony zwrot od fenomenologii do neokantyzmu, ponieważ przyjęła ona postać filozofii transcendentalnej, z drugiej strony — neokantysty mieli mu za złe jego intuicjonizm.”⁷⁰ Odpowiadając na zarzut Seebohma, można stwierdzić, że Husserl miał za złe Kantowi i neokantystom brak redukcji, którą uczynił metodą swojej filozofii. Odmienność tkwi jednak w podejściu do problematyki. Husserl zaczyna bowiem od rzeczy samych, ci natomiast — od świadomości. Po trzecie wreszcie, fenomenologia Husserla nierozdzielnie wiąże się z nieustannym modyfikowaniem i doskonaleniem metody filozofii. Jest ona, z jednej strony, próbą ugruntowania filozofii jako nauki ścisłej i wiąże się z naukową metodą poszukiwania pryncypiów, natomiast metodą poszukiwania pryncypiów czystej fenomenologii winna być właśnie redukcja. Z drugiej strony — co również wpływa na nieustanne doskonalenie tej jednej metody — jest ona w zamierzeniu Husserla sceptycyzmem skierowanym przeciwko sceptycyzmowi⁷¹. Wobec tak złożonego stanu rzeczy wydaje się uprawnionym mówienie o redukcji jako drodze fenomenologii Husserla, tzn. jej metodzie, chociaż nikt nie będzie kwestionować wielości redukcji.

---

⁶⁹ Zob. E. Fink: *Die Idee der Transzendentalphilosophie bei Kant und in der Phänomenologie*. In: Idem: *Nähe und Distanz. Phänomenologische Vorträge und Aufsätze*. Hrsg. von F.A. Schwarz. Freiburg—München 1976, s. 7—44.

⁷⁰ T. Seebohm: *Die Bedingungen der Möglichkeit der Transzendental-Philosophie. Edmund Husserls Transzendental-Phänomenologischer Ansatz, dargestellt im Anschluss an seine Kant-Kritik*. Bonn 1962, s. 2. Na ten aspekt „krytycznego intuicjonizmu” w nawiązaniu do Husserla i oceny jego filozofii przez Seebohma zwraca również uwagę Andrzej Półtawski: *Świat, spostrzeżenie, świadomość...*, s. 200, przypis.

⁷¹ Zob. R. Boehm: *Vom Gesichtspunkt der Phänomenologie...*, s. 139.